

II. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

*Берзін П. С.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри
кримінального права та криминології
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

КОРИФЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ НАРИС ПРО СЕРГІЯ ІВАНОВИЧА ТИХЕНКА

Частина 4

У статті висвітлюються основні напрями науково-педагогічної діяльності С. І. Тихенка, що пов'язані з наукою кримінального права. Визначається внесок цього вченого у розвиток вказаної науки на основі архівних джерел.

Ключові слова: кримінальне право, наука, наукова діяльність, історія розвитку, кримінальна відповідальність.

В статье освещаются основные направления научно-педагогической деятельности С. И. Тихенко, связанные с наукой уголовного права. Определяется вклад этого ученого в развитие указанной науки на основе архивных источников.

Ключевые слова: уголовное право, наука, научная деятельность, история развития, уголовная ответственность.

Окрему увагу варто приділити аналізу виступів й доповідей С. І. Тихенка на засіданнях вченої ради КДУ та вченої ради його юридичного (юридично-економічного) факультету. Так, у своєму виступі на засіданні вченої ради КДУ в грудні 1961 року [1] С. І. Тихенко зупинився на задачах науки кримінального права, які він розглядав з урахуванням «суворого дотримання соціалістичної законності, викоренення будь-яких порушень пра-

вопорядку, ліквідацію злочинності, усунення всіх причин, які її породжували» [2, с. 1–2].

Проблеми кримінально-правової охорони соціалістичної власності у черговий раз стали об'єктом уваги С. І. Тихенка на засіданні ради юридично-економічного факультету КДУ, що відбулось 29 травня 1962 року. У надрукованому запрошенні на це засідання доповідь Сергія Івановича визначена, як «Охорона соціалістичної власності за новим крими-

нальним законодавством УРСР». В особистому архіві С. А. Тарарухіна зберігаються дві редакції доповіді С. І. Тихенка на зазначеному засіданні ради юридично-економічного факультету КДУ. Обидві редакції віддруковані на друкарській машинці й мають рукописні вставки С. І. Тихенка олівцем. Зверху першого аркушу першої редакції (обсягом 14 аркушів, із яких 13 – машинописні, а один – рукописний) С. І. Тихенко олівцем зазначив: «Доповідь на відкритому засіданні Вченої Ради Юридично-економічного факультету КДУ. 29.V.62 р. Основний екземпляр. Охорона соціалістичної власності за новим кримінальним законодавством УРСР» [3]. Друга редакція доповіді С. І. Тихенка позначена її автором на першому аркуші, як «Доповідь на відкритому засіданні Вченої Ради Юридично-економічного факультету КДУ. 29.V – 62 р. (2ий екземпляр з прикладами, матеріалами)» [4] (ця редакція має обсяг 25 аркушів, із яких перші 17 є машинописними, а аркуші з 18 по 25, в яких С. І. Тихенко описує приклади із судової практики, – рукописними з обох сторін олівцем). У цих редакціях доповіді С. І. Тихенком відтворюються ті основні положення, які висвітлювались ним раніше у наукових публікаціях стосовно визначення основних видів злочинів проти соціалістичної власності за КК УРСР 1960 року, особливостей диференціації «відповідальності залежно від того, чи вчинене розкрадання державного або громадського майна» [3, с. 3–4; 4, с. 3–4], кримінальної відповідальності за дрібне розкрадання, караності розкрадань, що поєднується із аналізом судової практики тих часів, а також порівнянням відповідних положень тогочасного КК УРСР з положеннями КК республік, що входили до складу СРСР.

3) Доволі плідно у зазначений вище період працює С. І. Тихенко над науковими висновками у галузі кримінального права. Так, в особистому архіві С. А. Тарарухіна вдалося знайти машинописний варіант висновку С. І. Тихенка з питан-

ня «Чи є користь, особиста матеріальна вигода необхідною ознакою отримання хабаря (ст. 168 КК УРСР)?», підписаного ним 28 червня 1968 року [5]. У цьому висновку Сергій Іванович обґрунтовує думку, що необхідним елементом складів отримання хабаря є «наявність корисливих мотивів», у зв'язку з чим «... коли у посадової особи відсутнє прагнення до отримання особистої матеріальної вигоди, його діяння, подібні отриманню хабаря, не слід вважати отриманням хабаря. Вони є зловживанням владою або службовим становищем» [5, с. 1]. Для ілюстрації висновку С. І. Тихенко наводить приклад кваліфікації за ст. 165 КК УРСР дій директора технікуму Н., який зараховував на навчання «... з грубим порушенням встановлених правил прийому – осіб, батьки яких надавали у його розпорядження як хабар безповоротно грошові кошти й будівельні матеріали, що використовувались директором технікуму не для особистих потреб, а для господарських потреб технікуму» [5, с. 1–2].

25 жовтня 1968 року С. І. Тихенко як завідуючий кафедрою кримінального права та криміналістики КДУ підписує протокол «виробничої наради секції кримінального права кафедри», направивши його наступного дня за супровідним листом голові Науково-консультативної ради – заступнику голови Верховного Суду УРСР А. С. Кузовкіну [6; 7]. У вказаному протоколі присутні на нараді викладачі кафедри (С. І. Тихенко, Я. М. Брайнін, В. І. Василенко, С. А. Тарарухін, І. К. Туркевич, С. С. Яценко) одногослосно погодились з положеннями здійсненого Верховним Судом УРСР узагальнення судової практики в справах про злочини, що кваліфікувались за ст. 166 КК УРСР, й висловились за потребу більш докладно викласти окремі «... обставини, що відносились до їх фактичної сторони» (наприклад, з'ясування змісту спеціальних можливостей особи у зв'язку з вжиттям заходів із забезпечення збереженості майна, а також можливості

особи виїхати за межі території підприємства згідно з виконуваними нею службовими обов'язками) [7, с. 1–2].

Крім цього, С. І. Тихенко бере участь у підготовці викладачами очолюваної ним кафедри висновків, що стосувались проблем двох наук – кримінального права та кримінального процесу. Зокрема, у листопаді 1968 року на виробничій нараді секції кримінального права й викладачів кримінального процесу кафедри кримінального права та криміналістики КДУ обговорюються проблеми передачі судами УРСР на розгляд товариських судів справ і матеріалів про злочини, «що переслідуються за скаргами потерпілих». Розгляд цих проблем відтворювався у протоколі виробничої наради секції кримінального права кафедри за участю викладачів кримінального процесу, підписаному С. І. Тихенком 5 листопада 1968 року [6, с. 1–2].

4) Викладаючи на юридичному (юридично-економічному) факультеті КДУ курси загальної й особливої частин радянського кримінального права, С. І. Тихенко ретельно готував машинописні варіанти своїх лекцій з вказаних дисциплін. Таких лекцій С. І. Тихенка в особистому архіві С. А. Тарарухіна знайдено десять. Усі ці лекції присвячені питанням особливої частини кримінального права, мають численні рукописні помітки (вставки), зроблені по тексту С. І. Тихенком, й у разі спеціальної вказівки їх автора на рік охоплюють період з 1946 по 1964 роки.

Лекцій, що мають вказівку С. І. Тихенка на рік їх підготовки із особистого архіву С. А. Тарарухіна усього шість, а саме: стенограма лекції, прочитана студентам 3-го курсу юридичного факультету КДУ 12 березня 1946 року й присвячена питанням кримінальної відповідальності за окремі злочини проти життя і здоров'я особи [8]; дві лекції, присвячені кримінальній відповідальності за злочини проти оборони СРСР й прочитані відповідно у 1954 і 1955 роках. На першій із цих лекцій зверху першого

аркушу червоним олівцем С. І. Тихенком зазначено: «Лекція 1954 р. На цю ж тему є мій текст 1955 р», а на першому аркуші другої лекції, зверху, червоним олівцем зазначено: «1955 р. (виправлена) відкрита лекція» [9; 10]; машинописний варіант «відкритої лекції», присвяченої питанням кримінальної відповідальності за військові злочини та прочитаної у грудні 1957 року (на першому машинописному аркуші зверху олівцем зазначено: «відкрита лекція XII. 1957 р») [11]; матеріали однієї оглядової лекції, прочитаної у січні 1956 року студентам-заочникам та присвяченої кримінальній відповідальності за злочини у сфері трудових відносин та за господарські злочини [12]; два варіанти лекції на тему «Кримінально-правова охорона соціалістичної власності», датовані 1964 роком (на їх перших аркушах С. І. Тихенко вказує, що один варіант «правлений», а другий – «не правлений») [13; 14].

Декілька віддрукованих на друкарській машинці лекцій С. І. Тихенка із особистого архіву С. А. Тарарухіна не мають вказівок (друкарських чи рукописних) на час їх підготовки автором. Проте об'єднує їх те, що підготовлені вони (та прочитані) С. І. Тихенком були у другій половині 1940-х років або у 1950-х роках, оскільки стосуються аналізу положень чинного на той час кримінального законодавства УРСР. Це, зокрема, лекції, присвячені питанням кримінальної відповідальності за так звані статеві [15] і майнові [16] злочини, злочини проти порядку управління [17; 18], окремі посадові злочини [19] та військові злочини [11].

Наскільки в ті часи був вагомий науковий авторитет Сергія Івановича свідчить наступний факт. У 1966 року ректорат, партійний і профспілковий комітети КДУ подали клопотання про присвоєння С. І. Тихенку почесного звання «заслужений діяч науки УРСР» з мотивуванням: «за видатні заслуги в розвитку радянської юридичної науки і підготовці кадрів». Це клопотання було підтримано вченими

радами всіх юридичних вузів, факультетів і науково-дослідних установ України та юридичних факультетів Московського і Кишинівського університетів, а також Верховним Судом УРСР, Прокуратурою республіки та Юридичною комісією при Раді Міністрів УРСР. Проте черга до цього питання дійшла лише через два роки, коли Президія Верховної Ради УРСР, розглядаючи його, своїм указом від 24 червня 1968 року присвоїла Сергію Івановичу зазначене почесне звання.

Скрізь призму десятиліть молодим дослідникам важко однозначно оцінювати діяльність людини у ті часи, тим більше, що вона перебувала на державній службі в період самого розпаду репресій. Дехто може засумніватись з приводу заслуг Сергія Івановича в сфері кримінального права, мовляв «дуже важко сидіти одночасно на двох стільцях – “криміналістичному” та “кримінально-правовому”». Проте неправдиві, необгрунтовані сумніви та підозри настільки часто

з’являлись на творчому шляху Сергія Івановича, що якби він був зараз живий, то точно зміг би вистояти та розвіяти всі ці намовляння і звинувачення. Тому, незважаючи на своє соціальне походження, службу у державному банку за часів Тимчасового Всеросійського уряду та Уряду О. В. Колчака, родинні зв’язки за кордоном, С. І. Тихенко продовжував плідно працювати протягом майже чотирьох десятиліть і його внесок у розвиток радянського кримінального права є очевидним.

Помер С. І. Тихенко 15 жовтня 1971 року в Києві.

Життя та наукова діяльність славетного вченого-криміналіста Сергія Івановича Тихенка потребують подальших ґрунтовних досліджень. Так склалося, що у Сергія Івановича та його дружини – Марії Ростиславівни – не було дітей (з 1945 року з ними як дочка жила племінниця Марії Ростиславівни – Інна). Тому автор просить відгукнутися всіх, хто знав цю, без сумніву, видатну людину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Тихенко С. І.* Выступление на Ученом Совете Киевского государственного университете и XII – 1961 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна (Київ). – 7 арк.
2. *Тихенко С. І.* Тезисы выступления на Ученом Совете Киевского государственного университета «Задачи современной криминалистики в свете решений XXII Съезда КПСС». «XII. 1961 г.» // Особистий архів С. А. Тарарухіна (Київ). – Арк. 1–2.
3. *Тихенко С. І.* Доклад на открытом заседании Ученого Совета Юридикко-экономического факультета и КГУ. 29.V.62 г. Основной экземпляр. Охрана социалистической собственности по новому уголовному законодательству УССР, 29 мая 1962 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна (Київ). – 14 арк.
4. *Тихенко С. І.* Доклад на открытом заседании Ученого Совета Юридикко-экономического факультета и КГУ. 29.V.62 г. Основной экземпляр. Охрана социалистической собственности по новому уголовному законодательству УССР 2^{об}экземпляр с примерами, 29 мая 1962 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 25 арк.
5. *Тихенко С. І.* Мнение по вопросу 3: «Является ли корысть, личная материальная выгода необходимым признаком получения взятки (ст. 168 УК УССР)?», 28 июня 1968 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 2 арк.
6. Протокол производственного совещания секции уголовного права кафедры уголовного права и криминалистики Киевского государственного университета от 25 октября 1968 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 2 арк.
7. Сопроводительное письмо Председателю Научно-консультативного совета – заместителю председателя Верховного Суда УССР, 26 октября 1968 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 1 арк.
8. Стенограмма лекции тов. Тихенко по курсу «Уголовное право» на III курсе юридического факультета К.Г.У. 12/III-1946 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 8 арк.
9. *Тихенко С. І.* Лекция на тему «Преступные нарушения обязанностей по обороне СССР», 1954 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна (Київ). – 16 арк.
10. *Тихенко С. І.* Лекция на тему «Преступления против обороны СССР», «1955 г. // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 6 арк.

11. Тихенко С.И. Лекция на тему «Воинские преступления», «Открытая лекция XII. 1957 г.» // Особистий архів С. А. Тарарухіна (Київ). – 27 арк.
12. Тихенко С.И. Лекция на темы «Преступления в области трудовых отношений» и «Хозяйственные преступления»; «Обзорная лекция на заочном отделе, январь 1956 г.» // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 24 арк.
13. Тихенко С.И. Лекция на тему «Уголовно-правовая охрана социалистической собственности», 1964 г.; «I Вариант (правленный)» // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 27 арк.
14. Тихенко С.И. Лекция на тему «Уголовно-правовая охрана социалистической собственности», «1964 г. (осень)»; «2 экз. окончательный вариант не правленный» // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 28 арк.
15. Тихенко С.И. Лекция на тему «Половые преступления» // Особистий архів С. А. Тарарухіна (Київ). – 33 арк.
16. Тихенко С.И. Лекция на тему «Имущественные преступления» // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 10 арк.
17. Тихенко С.И. Лекция на тему «Преступления против порядку правления»; «Посягательства на народное здравие, на общественную безопасность и порядок» // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 17 арк.
18. Тихенко С.И. Лекции на тему «Преступления против порядка управления» // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 15 арк.
19. Тихенко С.И. Лекция на тему «Другие должностные преступления» // Особистий архів С. А. Тарарухіна. – 22 арк.

Berzin P. Coryphaeus criminal law. History and Law essay on Sergei Ivanovich Tyhenko.

In the article light up basic directions scientific-pedagogical activity of S. I. Tikhenko, related to science of criminal law. The contribution of this scientist is determined to development of the indicated science on the basis of the archived sources.

Lectures with reference SI Quietly year of training with personal archive S. A. Tararuhina only six, namely transcript lecture to students of the 3-rd year law faculty at KSU March 12, 1946 and dedicated to the issue of criminal responsibility for certain crimes against life and health of individuals; Two lectures on criminal responsibility for crimes against the Soviet Defense and Read respectively in 1954 and 1955 respectively. The first of these lectures from the top of the first leaf red pencil S. I. Tikhenko stated: «Lecture in 1954 on the same subject is my text 1955» and on the first page of the second lecture, top, red pencil reads: «1955 (corrected) public lecture»; typewritten version of «open lectures», dedicated to the issue of criminal responsibility for war crimes and read in December 1957 (the first typewritten sheet in pencil on top reads: «public lecture XII. 1957»); Review materials of a lecture delivered in January 1956, part-time students and dedicated criminal responsibility for crimes in the sphere of employment and for economic crimes; two versions of lectures on «Criminal legal protection of socialist property», dated 1964 year (on the first page of S. I. Tikhenko indicates that one option «rule» and the second – «not rule»).

Throughout the prism of decades of young researchers is difficult to clearly assess the human activity in those days, especially since it was in the public service during the height of the repression. Some might for doubts about the merits of S. I. in the field of criminal law, saying «it is very difficult to sit on two chairs at once -“forensic ‘and’ criminal law”.

However, false, unfounded doubts and suspicions so often appeared in a creative way S. I. that if he were alive now, he just could not stand and dispel these and prompting accusations. Therefore, despite their social background, service in the state bank at the time of the All-Russian Provisional Government and the Government of AV Kolchak, family ties abroad, S. I. Tikhenko continued to work productively for almost four decades and his contribution to the development of the Soviet criminal law is obvious.

Keywords: *criminal law, science, scientific activity, history of development, criminal responsibility.*

Стаття надійшла до редакції журналу 10.12.2015 р.